

Eleştirel Düşünmenin Öndayanakları

The Presuppositions of Critical Thinking

Cenk Özdağ¹

¹Arş. Gör., Orta Doğu Teknik Üniversitesi,
Felsefe Bölümü, Sistematik Felsefe ve Mantık
Anabilim Dalı, Ankara, Türkiye

ORCID: C.Ö. 0000-0002-2407-7403

Sorumlu yazar/Corresponding author:

Cenk Özdağ,
Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Felsefe Bölümü,
Sistematik Felsefe ve Mantık Anabilim Dalı,
Ankara, Türkiye
E-mail/E-posta: ozdag@metu.edu.tr

Başvuru/Submitted: 10.12.2019

Kabul/Accepted: 17.12.2019

Atıf/Citation:

Ozdog, Cenk. (2019). "Eleştirel Düşünmenin
Öndayanakları" *Felsefe Arkivi- Archives of
Philosophy*, 51: 203-212.
<https://doi.org/10.26650/arc2019-5114>

ÖZET

Eleştirel Düşünme (ED) her ne kadar biçimsel olmayan mantıktan temel olsa da kendisine özgü bir içeriği haizdir. ED'nin, bu içeriğin yanı sıra kendine özgü birtakım öndayanakları da bulunur. Söz konusu öndayanakların önemli bir bölümü mantık dışı bir karakterde olsa da mantıksal incelemenin sağlıklı yürütülebilmesi için bu öndayanakların ele alınması önem arz etmektedir. Bu çalışmada, bu öndayanakların ve koşulların neler olduğu gerekçeleriyle birlikte ortaya koyulacaktır. Çalışma, biçimsel olmayan mantıkta rastlanmayan öndayanaklarla sınırlı tutulacaktır. Dolayısıyla, esasen, tartışmaya dair koşullar ve argümanın soyutlanmasına dair koşullar ele alınacaktır. Tartışmaya dair koşullar, pragmatik ve semantik koşullardan oluşmaktadır. Argümanın soyutlanmasına dair koşullarsa hayırseverlik ilkesi, sadakat ilkesi ve bu iki ilkenin uygulanması bakımından kritik önemdeki bağlamsal ve dilsel farkındalıklardır. Tüm bunların yanı sıra, belirli bir düzeyde de olsa rasyonel bir özne ED bakımından can alıcı önemdedir. Rasyonel öznenin rasyonellik düzeyi ayrıca ele alınmakta ve gerekli düzey, asgari rasyonellik düzeyiyle ifade edilmektedir. Bu kapsamda, Suvar Köseraif'in ortaya koyduğu bir sorun ele alınmakta ve bu sorunun esasen argümanın soyutlanmasıyla, özellikle de dilsel ve bağlamsal farkındalıkla ilgili olduğu ileri sürülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Eleştirel düşünme, argümanı soyutlamak, argümanı değerlendirmek, tartışma, biçimsel olmayan mantık, öndayanak

ABSTRACT

Critical Thinking (CT) has a peculiar content, though it stems from informal logic. Moreover, CT also has several presuppositions, all of which are peculiar to CT. A significant number of these presuppositions are of a nonlogical character. Yet in order to continue the logical analysis in a sound way, it is crucial to take these presuppositions into account. In this paper, these presuppositions and preconditions will be set forth together with the reasons for identifying them. The paper is restricted to the presuppositions which are not found in informal logic. Hence, essentially the preconditions regarding the debate and the preconditions regarding the abstraction of the argument will be the topics of consideration. The preconditions regarding the debate consist of pragmatic and semantic preconditions. In contrast, the preconditions regarding the abstraction of the argument are the principle of charity, the principle of loyalty, and linguistic and contextual awareness, which are all crucial for the application of these two

principles. Moreover, for CT, a rational subject has a key importance, even if their rationality comes in degrees. The degree of rationality of such a rational subject is also considered, and the degree in question necessary for a sound argumentation is expressed in terms of a minimal degree of rationality. Furthermore, a problem set forth by Suvar Köseraif is taken into account. Moreover, it is asserted that this problem is essentially related to the abstraction of the argument from the context and especially related to linguistic and contextual awareness.

Keywords: Critical thinking, abstracting the argument, argument evaluation, argumentation, informal logic, presupposition

Giriş ve Temel Kavramlar

Eleştirel düşünme (kısaca “ED”), dilimizde hayli yeni bir kavramdır. ED literatürde sıklıkla “kritik düşünce” veya “enformel [informal] mantık” veya “biçimsel olmayan mantık” adlarıyla karşılanabiliyor.¹ Öncelikle bu makalede, Fisher’ın sunduğu argüman çözümleme yönteminden² hareketle, “ED” ile herhangi bir iddianın doğruluğunu ortaya koymak veya muhatabı ikna etmek için öne sürülen gerekçeleri de içeren bir argümanın bileşenlerinin açığa çıkarılıp (argümanın öncüllerinin ve iddialarının ana metinden soyutlanması – kısaca *argümanın soyutlanması*) argümanın “geçerlilik” [validity] ve “sağlamlık” [soundness] sınamalarına tabi tutulup değerlendirilmesi (kısaca *argümanın değerlendirilmesi*) aşamalarını içeren bir süreç anlamında kullanıyorum. “ED”nin argümanların soyutlanıp değerlendirme pratiklerini ele alan bir çalışma alanı olarak düşünülmesi mümkündür. Ancak, bu makalede “ED”nin bu anlamını göz ardı edeceğiz.

ED esasında argümanların incelenmesi olarak özetlenebilecek bir pratik olduğundan, ED’yi karşılıklı iddiaların ortaya atıldığı ve en azından bir tarafın diğerini ikna etmek amacıyla argümanlarını sunduğu bir bağlamda ele almak makul görünmektedir. Bu açıdan, ED’nin işlevli olabileceği koşulları ele almakta yarar var:

Tartışmaya Dair Koşullar

- 1) En azından iki taraf olmalıdır. [Tarafların Varlığı Koşulu]
- 2) Argümanların ortaya konduğu iletişim aracı taraflarca erişilebilir diğer bir deyişle anlaşılabilir olmalıdır. [Anlaşılabilirlik Koşulu]
- 3) Taraflar iddialarında samimi olmalıdır. [Tarafların İfadeleriyle Düşüncelerinin Özdeş olduğu kabulü]
- 4) Tarafların birbirini ikna etme amacını paylaşımları gerekmektedir. [İddiaların Kabul Edilebilirliği Koşulu]
- 5) Tarafların fikirlerini değiştirmelerinin mümkün olması gerekmektedir. [Açık Fikirlilik Koşulu]
- 6) Tarafların aynı iletişim aracının öğelerinden aynı şeyi anlamalarının mümkün olması gerekmektedir. [Sağlıklı İletişim Koşulu]

1 Groarke, Leo. “Informal Logic”, *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (2019 Yaz Edisyonu) , editör Edward N. Zalta, URL= <https://plato.stanford.edu/archives/sum2019/entries/logic-informal/>. Erişim 15 Ekim 2019.

2 Fisher, Alec. *Gerçek Argümanların Mantığı*, çev. Cenk Özdağ – Oğuz Akçelik. (Ankara: İmge, 2018), 20-40.

Görüldüğü üzere, ED, yukarıdaki altı koşula dayanmakta, dahası geçerlilik ve sağlamlık sınamalarını argüman değerlendirmede kabul etmektedir. Bu kabullere ek olarak, argümanın soyutlanması aşamasında, özgün metin içerisinde geçen ifadelerin hem bu ifadeleri süren tarafın düşüncelerine en sadık biçimde [sadakat ilkesine uygun olarak] alınması hem de gündelik dilin çok anlamlılık taşıyan ögeleri söz konusu olduğunda iddia sahibinin lehine olacak biçimde [hayırseverlik ilkesine – Donald Davidson’a ait *principle of charity* ilkesine³ uygun olarak] soyutlanması gerekmektedir.⁴ Özetlersek, yukarıdaki altı koşul, geçerlilik ve sağlamlık sınamalarından geçen bir argümanın kaçınılmaz olarak doğru bir sonucu kabul etmeyi dayattığı varsayımı, argümanı soyutlamada sadakat ve hayırseverlik ilkelerinin esas alınması gerektiği kabulü ve mantığa dair kuşkucu itirazların reddi ED’nin öndayanakları olarak ele alınabilir. Bu çalışmada, kuşkucu itirazlar daha geniş bir felsefi değerlendirmeyi gerekli kıldığından dışarıda bırakılacak ve diğer öndayanaklar ele alınacaktır.

Şimdiye kadar belirttiğimiz öndayanakları sınıflandırarak ele almaya çalışacağız. Yukarıdaki 6 koşul, “Tartışmaya Dair Koşullar”; geçerlilik ve sağlamlık sınamaları, “Argümanın Değerlendirilmesine Dair Koşullar”; sadakat ilkesi ve hayırseverlik ilkesi, “Argümanın Soyutlanmasına Dair Koşullar” olarak sınıflandırılabilir. Bu yazıda biçimsel olmayan mantık çalışmalarında sıklıkla ele alınan geçerlilik ve sağlamlık sınamaları, esasen temel mantık bilgisinin gerektirdiği koşullardan başkaca bir koşulu gerektirmediğinden “Argümanın Değerlendirilmesine Dair Koşullar” dışarıda tutulacaktır.

Tartışmaya Dair Koşullar

ED kapsamında tartışmanın ele alınması ilk bakışta zorunlu görünmüyor olabilir. Zira ED ile biçimsel olmayan mantık özdeş görülürse bu düşüncede haklılık payı olduğu söylenebilir. Oysa ED, biçimsel olmayan mantıktan ibaret değildir. Biçimsel olmayan mantık, ED’nin en önemli ögelerinden bir bölümünü içerse de esasen biçimsel mantıktaki kuralların argümanların ele alınması bağlamında biçimsel olmayan bir dille kullanılmasından ve bu kullanımların biçimlerden doğal dile aktarılmasından ibarettir. Mantık kurallarının doğal dile aktarılması ED için gerekli olsa bile argümanların incelenmesi bu kuralların doğal dile aktarılıp işletilmesinden fazlasını imlemektedir. Sözgelimi, argümanların metinden soyutlanması aşamasında, mantık kurallarının ve mantıksal araçlarının dışında dilsel ögelerin yorumlanması, üstelik bu yorumlamanın sadakat ve hayırseverlik ilkelerine göre yapılması, mantık-dışı (mantığa dışsal görünen) adımları gerektirmektedir. Bu bakımdan, tartışmaya dair koşullar ED’nin işletilmesinde ve ele alınmasında özel bir önem arz etmektedir.

Taşdelen’in dikkat çektiği üzere, argümanların ortaya atılmasında ve değerlendirilmesinde, daha da önemlisi muhataplarını ikna edebilmeleri için mantık dışı ögeler elzemdir: “... ortaya koyduğumuz akıl yürütmeyi izleyen hem iyi niyetli olması hem de akıl yürütmemizi değerlendirebilecek

3 Davidson, Donald. “Chapter 13: On the Very Idea of a Conceptual Scheme”. *Inquiries into Truth and Interpretation*. (Oxford: Clarendon Press, 1984), 228.

4 Fisher, Alec. *Gerçek Argümanların Mantığı*, 60.

yeterlilikte olması...”⁵ akıl yürütme gücü bakımından önemlidir. Taşdelen’in dikkat çektiği ögeler, çalışmamız bakımından Tartışmaya Dair Koşullar’ın ögeleri olarak değerlendirilebilir. Bu koşullar, pragmatik ve semantik koşullara ayrılabilir. Sözelimi, 1., 3., 4. ve 5. koşullar salt bağlama dair olmaları bakımından kabaca “pragmatik” olarak sınıflandırılabilirken 2. ve 6. koşullar dildeki ifadelerin anlamlarını işaret ettiğinden kabaca “semantik” koşullar olarak sınıflandırılabilir.

Tarafların Varlığı Koşulu: Bu koşulun kabulü ilk bakışta aşikar gelebilir. Oysa tarafların varlığı mantıksal bir inceleme için zorunlu değildir. Dolayısıyla, bu koşul, biçimsel olmayan mantıkta zorunlu bir koşul olarak görülmez. Ancak ED için argümanın gücü salt sağlamlık veya geçerlilikle sınınamayacağından dolayargümanı ortaya atanın ve muhatabın kim oldukları, hangi bağlamda bu argümanın yer aldığı, bilhassa argümanın soyutlanması aşamasında büyük önem arz eder. Dolayısıyla, tarafların varlığı, tarafların kimliğinin argümanın gücüne etkisi olması bakımından ED için bir öndayanaktır. Dahası, hatalı akıl yürütme örneklerinde taraflara saldırı veya tarafların niteliğinden hareketle akıl yürütmenin desteklenmesi özel bir yer tuttuğundan, tarafların varlığı argümanın geçerliliğine olumsuz etkisi bakımından da etkilidir.

Anlaşırlık Koşulu: Tarafların argümanlarını ortaya koymalarında, argümanların ögelerinin anlaşılmasının dışında, her bir ögenin içerisine katıldıkları önermeleri mümkün kılabilmesi için anlaşılabilirlik/anlaşırlık koşulunun sağlanması gereklidir. Zira önermeler, herhangi cümleler değildir. Önerme, tanımı gereği, yargı bildiren ve belirli bir yorum altında yalnızca bir tane doğruluk değeri alabilen cümle olarak anlaşılmalıdır. Bu bakımdan, bir cümlenin, argümanın bileşeni olabilmesi için önerme olması gerekir;⁶ bunun içinse cümledeki ögelerin en azından bir yorum için cümlenin doğruluk değerini tayininde rol alması gerekmektedir. Dolayısıyla, anlaşılabilirlik koşulunun, argümanın soyutlanması ve değerlendirilmesi süreçlerindeki etkisinin yanı sıra, argümanın ortaya çıkması bakımından bilhassa zorunlu olarak sağlanması gerektiği açıktır.

Taraflarının Fikirlerinin Düşünceleriyle Özdeş Olduğunun Kabulü: Bazı özel durumlar dışında (sözelimi, farazi argümanlarda veya tartışmanın sürmesi için stratejik olarak taraflardan birinin kendi düşüncelerini gizlemesi veya gerçeğe aykırı olarak sunması) tarafların ortaya attıkları fikirlerde samimi olması tartışmanın amaçları bakımından zorunludur. Aksi takdirde, ortada tartışmaya kapı aralayan bir fikir ayrılığı olmayacağı gibi karşılıklı ikna sürecini baltalayan yahut taraflardan birinin sürekli fikir değiştiriyor görüntüsünü vereceği ve bunun sonucunda da tartışmayı gereksizleştirerek bir sonuçla karşılaşılabilir. Bu bakımdan tarafların birinin diğerinin fikirlerinin, en azından tartışmanın sürmesi bakımından, ifadeleriyle uyumlu olduğunu varsayması gerekmektedir.

5 Taşdelen, İskender. *Mantığın Gelişimi*, editör David Grünberg, (Eskişehir: Açık Öğretim Fakültesi Yayınları, 2011), 3.
6 Önermeyi dil düzeyinde ele almak elbette felsefi bir tercihtir. Önermeleri, dil dışı bir varlık türü altına almak da mümkündür. Literatürde (özellikle bkz. Speaks, Jeff, “Theories of Meaning”, *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (2019 Kış Edisyonu), editör Edward N. Zalta, URL=https://plato.stanford.edu/archives/win2019/entries/meaning/. Erişim tarihi: 16 Ekim 2019) “meaning-as-entities” (varlık olarak anlam) görüşüne göre önermeler ifade edilen düşünceler yahut olgular olarak anlaşılmalıdır. Bu konuda bir tartışma bu çalışmanın dışına düşecektir. Yine de bu satırların yazarının önermeleri ayrı bir varlık kategorisi altına yerleştirmeyip dilin parçaları olarak gördüğünü belirtmek gerekmektedir.

İddiaların Kabul Edilebilirliği Koşulu: Taraflardan en az birinin belirli bir yorum altında karşı tarafın iddialarından en az birini kabul edebilir olması gerekmektedir. Bu kabul edebilirlik hem iddianın kendisinin karşı tarafın kabul etmesi için ortaya atılmasına ve bu amaçla desteklenmesine hem de muhatabın söz konusu iddianın layıkıyla desteklenmesi veya aksinin çürütüldüğünün ortaya konması koşuluyla bu fikri kabul edebilir olmasına bağlıdır. Bu koşul karşılanmadığında, taraflar arası bir tartışma olmayacaktır. Böyle bir durumda, taraflardan biriyle tartışılır görünürken hayali bir taraf muhatap alınmış olabilir. Taraflar hayali olsun veya olmasın farazi olarak bile olsa iddiaların kabul edilebilir iddialar olması için taraflarca desteklenmeleri gerekmektedir.

Açık Fikirlilik Koşulu: Bu koşulun açıklanmasına yukarıda değinilmiştir. Muhatabın karşı tarafın iddiasının layıkıyla desteklenmesi veya aksinin çürütüldüğünün ortaya konması koşuluyla bu iddiayı kabul etmeye açık olması gerekmektedir. Aksi takdirde iddia sahibinin tartışmaya katılmasının bir anlamı olmayacaktır.

Sağlıklı İletişim Koşulu: Sağlıklı iletişim koşulunun sağlanması için tarafların aynı ifadelerle aynı anlamları vermesi şart değildir. Tartışmanın ilerleyen bir aşamasında veya tartışma aracı olan dilin veya iletişim aracının (Groarke'nin 2018'deki çalışmasında ortaya koyduğu üzere⁷ iletişim aracı sözcük içermeyen sesler olabileceği gibi yine Groarke'nin bir başka çalışmasında ortaya koyduğu üzere görsel argümanlar da mümkündür.⁸) yetkin kullanıcılarının başvuru kaynaklarına başvurmaları sonucu açık hale getirebilmeleri yahut muhataplarına soru sorarak karşı tarafın kullandığı terimlerin anlamlarını netleştirmeleri mümkün olabilmelidir. Aksi takdirde, argüman karşı tarafa ulaşmayabileceği gibi bütünüyle yanlış algılanabilir de. Bu durumda, tartışmanın amaçladığı konu ele alınmamış olacaktır.

Görüldüğü üzere, bu 6 koşuldaki bir eksiklik doğrudan mantık hataları üretmeyeceği gibi, görünürde argümanların ortaya çıkmasını engellemeyebilir. Ne var ki, bu koşullar sağlanmadığında, tartışma sakatlanmış, sekteye uğramış veya büsbütün gereksiz hale gelmiş olabilir. Bu bakımdan, tartışmaya katılanlar, tartışma edimleriyle bu koşulların sağlandığını, en azından sağlanmaya çalışıldığını ya kabul etmiş olacaktırlar ya da bu koşulları sağlamaya çalışacaklarını örtük olarak taahhüt etmiş olacaktırlar.

Bu koşulları kasten yerine getirmemek veya bu koşulların yerine getirilememesinden yararlanarak karşı tarafı ikna etmeye çalışmak en geniş anlamıyla safsata üretimine katılmak anlamına gelecektir. Hansen'in gösterdiği üzere, safsatalar salt standart mantık biçimlerine ya da daha açık söylersek "iyi" argüman biçimlerine uygun olmayan akıl yürütme durumlarında ortaya çıkmazlar.⁹ İfadelerdeki müphemlikten hareket ederek yahut tarafların kimliğine, duruşlarına, ifade etme biçimlerine dayanarak iddiaları itibarsızlaştırma veya yüceltme adımlarına başvurarak da safsata üretmek mümkündür. Bu bakımdan, söz konusu koşullar yalnızca tartışmanın sağlıklı

7 Groarke, Leo. 'Auditory Arguments: The Logic of 'Sound' Arguments'. *Informal Logic* 38, 3 (2018): 312-340.

8 Groarke, Leo. "Informal Logic", *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (2019 Yaz Edisyonu) , editör Edward N. Zalta, URL= <https://plato.stanford.edu/archives/sum2019/entries/logic-informal/>. Erişim 15 Ekim 2019.

9 Hansen, Hans, "Fallacies", *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (2019 Güz Edisyonu), editör Edward N. Zalta, URL= <https://plato.stanford.edu/archives/fall2019/entries/fallacies/>. Erişim 15 Ekim 2019.

yürümesi bakımından değil aynı zamanda argümanın değerlendirmesine etkileri bakımından da önem arz etmektedir.

Argümanın Soyutlanmasına Dair Koşullar

Argümanlar çoğu kez uzun bir söylev yahut yığınla örtük öncülü içeren bir bağlamda neyin savunulduğunun anlaşılmasının görece zor olduğu bir sohbet yahut pek çok retorik ifadeyle ve gerekli gereksiz örneklerle bezeli bir metin içerisinde yer alırlar. ED'yi uygulayan bir kişi, söz konusu argümanları bu malzeme bolluğundan soyutlamalıdır ki bu sayede değerlendirme ölçütlerine tabi tutularak değerlendirilecek bir argüman şeması elde edebilsin. Argümanın içerisinde bulunduğu bu malzeme bolluğunda neyin argümanın değerlendirilmesi bakımından gereksiz olduğu, hangi öğelerin söz konusu argümanın sonucu olan iddiayı ortaya atanın iddiasının ikna ediciliğini sakatladığını ya da en azından iddia sahibini güç bir konuma soktuğu, tartışmanın yaşandığı bağlamın içerisinden hangi örtük öncüllerin çıkarılması gerektiği argümanın soyutlanması sürecinde çözümlenmesi gereken sorunlardır. Bu süreçte, muhatap hem (i) iddia sahibinin iddialarını ve (ii) bu iddialarını dayandırdığı öncülleri ve bunların hangisinin argümanın ana sonucu olduğunu hem de iddia sahibinin kusursuz bir akıl yürütme izlediği takdirde (iii) hangi iddialarının dışarıda bırakılıp (iv) hangi örtük öncüllerin açığa çıkarılması gerektiğini keşfetmelidir. Bunu yaparken, kusursuz akıl yürütmediği için yahut basit bir ifade hatası yaptığı için öncülleriyle sonucu arasındaki bağı silikleştiren iddia sahibinin fikirleriyle uyuşmayacak düzenlemeler yapmamalıdır. Muhatabı bu bakımından sınırlandıran ilkeye *sadakat ilkesi* diyoruz. Kısaca tanımlamak gerekirse, argümanın öncüllerinin ve sonucunun ortaya çıkartılmasında, argümanın geçerliliği için gerekli olduğu hallerde (a) ancak iddia sahibinin fikirleriyle uyumlu örtük öncülleri ekleyip argümanın geçerliliğini veya sağlamlığını bozabilecek iddialardan (b) yalnızca iddia sahibinin sonuç iddiası bakımından önem arz etmeyen iddialar dışarıda bırakmaya sadakat ilkesini takip etmek diyoruz. Öte yandan, iddia sahibinin sonucu bakımından belirleyici olmayan yanlış veya doğruluğu kuşku iddiaları olabildiğince değerlendirme dışı tutup iddia sahibi açıkça belirtmese de bağlamdan veya konuyu yakından bilenlerin bilgi dağarcığından hareketle söz konusu argümanı geçerli kılmaya yetecek örtük öncülleri değerlendirmeye katmaya da hayırseverlik ilkesini takip etmek diyoruz. Bu bakımdan, ED argümanı layıkıyla değerlendirmek için iki ilkenin takip edilmesi gerekliliğini önvarsayar.

Ne var ki, örtük öncüllerin değerlendirmeye katılması sırasında argümanı değerlendirecek kişi, iddia sahibine belirli bir oranda rasyonellik atfetmek durumunda kalır. Örtük öncüllerin açığa çıkarılmasında hangi çıkarım şemasının izlendiğinin bulunması görüldüğü denli kolay değildir. Lewinski'nin de belirttiği üzere, çıkarımda gerekli en az öncülün kullanılması (i) ya da en kolay çıkarımın yapılması (ii) ya da ileride yanlışlanma ihtimaline karşı en hassas çıkarımın yeğlenmesi (iii) yahut da mevcut öncüllerden sonucu çıkarmak için yeterince iyi (sıradan insandan beklenebilecek en özellsiz) çıkarımın göz önünde tutulması mümkündür.¹⁰ Bu dört durum arasından hangisinin seçileceği ayrı bir tartışma konusudur. Bu çalışmada, belirli bir tartışmaya katılanlara asgari düzeyde bir rasyonellik yüklediğimizden gerekli en az öncülün ve

10 Lewinski, Marcin. 'Practical Argumentation as Reasoned Advocacy'. *Informal Logic* 37, 2 (2017), 94-97.

asgari düzeyde mantık bilgisini gerektiren bir çıkarımın yeğlenmesini hayırseverlik ilkesinin takip edilmesi bakımından yeterli görüyoruz meğerki iddia sahibinin mantık bilgisine dair elde daha fazla bilgi olmasın.

Özetle, bu iki ilkenin takip edilmesi güçtür. Bu ikisine kural yerine ilke denmesinin nedeni de birebir takip edilmesinin yaratacağı bu güçlüktür. Bu iki ilkenin takibinde, iddia sahibinin dilsel ifadeleriyle kast ettiği anlam ile tartışmanın geçtiği konunun, bağlamın veya olağan bir dinleyicinin varsayabileceği örtük öncüllerin neler olabileceğinin açığa çıkarılması kritik önem arz etmektedir. Burada kast edilen anlamı açığa çıkarma becerisine *dilsel farkındalık*, örtük öncüllerin açığa çıkarılabilmesine ise *bağlamsal farkındalık* adını veriyoruz. Bu ikisi sayesinde, iddia sahibinin iddialarını argüman şemasına dökerken (argümanı soyutlarken) hem sadakat ilkesine hem de hayırseverlik ilkesine bağlı kalmak mümkün olabilmektedir. Dolayısıyla, argümanın soyutlanması aşamasında kişide asgari düzeyde de bulunması gereken iki tür farkındalığı gözler önüne sermiş oluyoruz. Şayet bu ikisi eksikse, ya argüman soyutlamasında hata yapılacak ve argümanın değerlendirilmesi de bundan etkilenecektir ya da ortaya bir argüman dahi çıkarılamayacaktır. Daha da önemlisi, dilsel farkındalık veya bağlamsal farkındalıkta bir eksiklik olduğunda, kimi özel durumlarda argümanın yapısı ve etkisi yanlış çözümlenebilir. Sözelimi, Macagno ve Walton'un ortaya koyduğu üzere, özellikle de politik söylemde duygulara seslenme başat bir konum işgal ettiğinden, tartışmada sarf edilen sözcüklerin duygusal yükleri bulunmaktadır ve muhataplarıyla izleyicilerini (iki taraf arasındaki tartışmayı izleyen ve esasen politik söylemin gerçek muhatapları olan halkı) etkilemek amacıyla bu yükler büyük önem arz etmektedir.¹¹ Söz konusu yükler göz ardı edildiğinde, argümanın etkisi, ve varsa safsatalar, gözden kaçırılabilir. Özellikle pratik argümanların ele alınması bakımından argümanların muhatapları ikna etme gücü de en az geçerlilik ve sağlamlık ölçütleri kadar kıymetlidir. Dahası, analogilere dayanan argümanlar söz konusu olduğunda, argümanın temellendirme (haklılaştırma) ve ikna etme işlevleri iç içe geçtiğinden (bkz. Walton ve Hyra (2018)¹²) dilsel ve bağlamsal farkındalık bu iki işlevin korunarak argümanın soyutlanmış halinde de yansıtılması ve böylelikle argümanın değerlendirilmesi adımları bakımından da önem arz etmektedir.

Rasyonel İnsanlar Arası Tartışmanın Yarattığı Sorun ve Asgari Rasyonellik

Köseraif'in ünlü sorunsalı da bu noktada önem arz etmektedir: Köseraif, bu çalışmasında, mükemmel rasyonel A ve B kişilerinin bir önermesinin doğruluğunda ayrı düştükleri hayali bir durumdan hareketle felsefi temellendirmenin işe yararlığını sorgulamaktadır.¹³ Bu argümanı ele alışımızda “mükemmel bir şekilde rasyonel olmayı” mantık hataları yapmamak ve ampirik bilgiye dayanan bir öncülün doğruluğu veya yanlışlığı olgusal olarak gösterildiğini bunu kabul etmek anlamında ele alıyoruz. Köseraif'in düşünce deneyinin başlangıcında, A ve B, bir Q önermesinin

11 Macagno, Fabrizio ve Walton, Douglas. 'Emotive Meaning in Political Argumentation'. *Informal Logic* 39, 3 (2019): 229-261.

12 Walton, Douglas ve Hyra, Curtis. 'Analogical Arguments in Persuasive and Deliberative Contexts'. *Informal Logic* 38, 2 (2018): 221.

13 Köseraif, Suvar. 'Felsefede Temellendirmenin İşe Yararlılığı: Bir Temellendirme Denemesi'. *Felsefe Tartışmaları* 23 (1998), 9.

doğruluğunda ayrı düşmekte ve A, Q'yu P öncülünü kullanarak temellendirmektedir. B ise Q'ya karşı çıktığına göre ya P .: Q argümanının geçerliliğine yahut da P öncülünün doğruluğuna karşı çıkacaktır; aksi takdirde B irrasyoneldir.¹⁴ Köseraif'in gerçek durum modellemesi olarak gördüğü senaryo, gerçeği eksik yansıtmaktadır. Çoğu kez A ve B gibi mükemmel bir şekilde rasyonel kişilerin, bir önerme doğruluğunda anlaşmazlığı düşmelerinin nedeni anlaşmazlık konusu önermenin temellendirilmesini içeren argümanın şemalaştırılmasında da bir anlaşmazlıktan kaynaklanmaktadır. Aksi takdirde, A ve B, A'nın geçerli temellendirmesi sonucu Q'nun doğruluğunda ayrı düşmemelidirler; meğerki ikisinden biri mükemmel bir şekilde rasyonel olmasın. Kaldı ki İnan'ın (1998) da belirttiği üzere¹⁵ Köseraif'in düşünce deneyi, temellendirmenin işe yaramazlığından ziyade tümdengelsel bir temellendirmenin işe yaramazlığını işaret ediyor gibi görünmektedir. İnan'ın dikkat çektiği bu olası durum, yukarıda belirtildiği üzere, argümanın soyutlanmasındaki bir hata olduğu iddiamıza bir dayanak olarak düşünülebilir; zira A ve B gerçekten mükemmel bir şekilde rasyonel düşünürlerse, tümdengelsel bir temellendirmede yalnızca argümanının geçerliliğine ve öncüllerin doğruluğuna bakmak gerektiğinden, geçerlilik konusunda anlaşmazlığa düşemezler ve öncüllerin hiçbiri yanlış olmadığı takdirde B temellendirmeyi kabul eder; öncüllerden biri bile yanlış olsa A bu temellendirmeyi sunmaz; öncüllerin doğruluğuna karar verilemiyorsa A bu öncüllere dair yargısını askıya alır. Aksi takdirde, A veya B'nin mükemmel bir şekilde rasyonel düşünürler olduğu varsayımı sorgulanır ki bu varsayım, düşünce deneyinden ötürü doğru kabul edilmelidir.

Köseraif'in ortaya attığı sorunsalın ele alınışında görüldüğü üzere, tarafların argümanları soyutlama biçimleri farklı oldukça felsefi temellendirme ve dolayısıyla felsefi argümantasyon hedefine ulaşamayabilmektedir. Dahası, tartışmaya dair koşullarda da belirttiğimiz üzere, 5. ve 6. koşullar sağlandığında ve taraflar akıl yürütme hatası yapmadıkları takdirde tümdengelsel bir argümanda, her iki taraf doğruluğundan emin olmadıkları öncülleri askıya alıp yalnızca doğruluğundan emin olunabilecek öncülleri ortaya koyduklarında anlaşmazlığın sürmesi olanaksızdır. Dolayısıyla, ya anlaşmazlığın bir yanlış anlamaya dayandığı, bu yüzden de gerçek bir anlaşmazlık olmadığı ortaya çıkacak ya da taraflardan biri diğerinin doğru olarak ortaya koyduğu öncülün doğruluğunu öğrendiğinden argümanın sonuç önermesine dair fikrini değiştirecektir.

Yukarıda anlatılanları açarsak, argümanının soyutlanmasına dair koşullarımızın başında, tarafların asgari bir rasyonelliğe sahip olması gerektiği ortaya çıkar.¹⁶ Asgari rasyonelliği,

14 Köseraif, "Felsefede Temellendirmenin İşe Yaramazlığı", 9.

15 İnan, İlhan. 'İnsan Ussallığının Sınırları', *Felsefe Tartışmaları* 23 (1998), 14.

16 Asgari rasyonellikten ne kast edildiğini daha da netleştirmek ayrı bir çalışma konusudur. Yine de burada gerekli olduğu ölçüde meseleyi ele almaya çalıştık. Burada ele alındığı haliyle "asgari rasyonellik"ten kast edilen Godden'in (bkz. Godden, David. 'Argumentation, Rationality, and Psychology of Reasoning'. *Informal Logic* 35, 2 (2015): 135-166.) "argümentatif rasyonellik" kavramsallaştırmasına yakındır. Godden'in çözümlemesinde bu rasyonellik, en azından beş türden varsayım içermektedir: Bu rasyonellik normatiftir, deontolojik bakımdan sorumluluk/gönüllülük taşımaktadır, rasyonel olarak benimsenen açıklamalarda nedensellik ve gerçeğe arar, aranan bu gerçekçeler ve fikirlerin hizmetine sunulan dayanaklar iddia sahiplerince erişilebilir ve ifade edilebilir olmalıdır, rasyonel olarak erişilen fikirler rastgele değişmemeli ve üzerine düşünüldüğünde başkaca bir gerçek olmadığı takdirde korunmalıdır. Görüldüğü üzere Godden'in açığa çıkardığı bu varsayımlar, bizim asgari rasyonellik anlayışımızla ve tartışmaya dair koşullarımızda öznelerin taşınması gerektiğini düşündüğümüz özelliklerle örtüşmektedir.

mükemmel rasyonellikten ayırmak için şu öğeleri öne sürüyoruz: (i) Mükemmel rasyonellikte taraflar hiçbir şekilde akıl yürütme hatası yapmazken; asgari rasyonel düşünür, akıl yürütme hatası gösterildiğinde bu hatayı anlayıp hatasından dönebilmelidir. (ii) Mükemmel rasyonel düşünür, doğruluğundan emin olmadığı önermeyi ancak koşullu benimserken yahut bu önerme konusunda kendiliğinden yargısını askıya alırken; asgari rasyonel düşünür önermenin doğruluğuna dair kuşku yaratacak yeni bir önermeyi öğrendiğinde benimsemiş olduğu önermeye dair yargısını askıya alabilmelidir. (iii) Asgari rasyonel düşünür, karşı tarafın iddialarını doğru anlayıp anlamadığından emin olamadığı durumlarda soru sorarak iddialardaki çok anlamlılıkları, belirsizlikleri gidermeye çalışmalıdır. Bu üç koşul sağlandığında, argümanların soyutlanmasında sadakat ve hayırseverlik ilkelerini yerine getirebilecek bir öznenin varlığından emin olabiliriz. Dolayısıyla, bu üç koşul gerekli koşullardır ancak yeterli koşullar değildir. Asgari rasyonel düşünür bu üç koşulu yerine getirmesi sayesinde dilsel ve bağlamsal farkındalığa, en azından muhabatabina soru sorarak, erişebilir. Böylece argümanın soyutlanmasında gerekli koşullar sağlanmış olur.

Sonuç

Bu çalışmada ED'nin öndayanakları ve bu öndayanaklarla anlam bulan kavramları ele alınmaktadır. ED'ye dair çalışmalarda, çoğu kez temel mantık bilgisinin ötesinde herhangi bir sorgulama yapılmaksızın, ED'ye yönelik akademik ilgi, bu temel mantık bilgisinin somut olaylara ve durumlara uygulanmasında ortaya çıkan sorunlara odaklanmaktadır. Oysa ED'nin mantık dışı öndayanakları da bulunmaktadır. Bu öndayanakların ortaya çıkartılması, ED'nin ve genel olarak sağlıklı bir rasyonel tartışmanın koşullarının saptanması ve dolayısıyla sağlanması bakımından da önem arz etmektedir. Bu noktadan hareketle, tartışmaya dair koşullar ile argümanın özgün metinden soyutlanmasına dair koşullar açığa çıkarılıp tanımlanmıştır. Bu sayede, temel mantık bilgisinin argüman değerlendirmesinde kullanılmasını önceleyen ama çoğu kez göz ardı edilen örtük adımlar belirtik hale getirilmiştir.

Finansal Destek: Yazarlar bu çalışma için finansal destek almamışlardır.

Kaynaklar

- Davidson, Donald. "Chapter 13: On the Very Idea of a Conceptual Scheme". *Inquiries into Truth and Interpretation*. Oxford: Clarendon Press, 1984.
- Fisher, Alec. *Gerçek Argümanların Mantığı*, çev. Cenk Özdağ – Oğuz Akçelik. Ankara: İmge, 2018.
- Godden, David. 'Argumentation, Rationality, and Psychology of Reasoning'. *Informal Logic* 35, 2 (2015): 135-166.
- Groarke, Leo. 'Auditory Arguments: The Logic of 'Sound' Arguments'. *Informal Logic* 38, 3 (2018): 312-340.
- Groarke, Leo. "Informal Logic", *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (2019 Yaz Edisyonu), editör Edward N. Zalta, URL= <https://plato.stanford.edu/archives/sum2019/entries/logic-informal/>. Erişim 15 Ekim 2019.
- Hansen, Hans, "Fallacies", *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (2019 Güz Edisyonu), editör Edward N. Zalta, URL= <https://plato.stanford.edu/archives/fall2019/entries/fallacies/>. Erişim 15 Ekim 2019.
- İnan, İlhan. 'İnsan Ussallığının Sınırları', *Felsefe Tartışmaları* 23 (1998): 12-19.

- Köseraif, Suvar. 'Felsefede Temellendirmenin İşe Yaramazlığı: Bir Temellendirme Denemesi'. *Felsefe Tartışmaları* 23 (1998): 9.
- Lewinski, Marcin. 'Practical Argumentation as Reasoned Advocacy'. *Informal Logic* 37, 2 (2017): 85-113.
- Macagno, Fabrizio ve Walton, Douglas. 'Emotive Meaning in Political Argumentation'. *Informal Logic* 39, 3 (2019): 229-261.
- Taşdelen, İskender. *Mantığın Gelişimi*, editör David Grünberg, Eskişehir: Açık Öğretim Fakültesi Yayınları, 2011.
- Walton, Douglas ve Hyra, Curtis. 'Analogical Arguments in Persuasive and Deliberative Contexts'. *Informal Logic* 38, 2 (2018): 213-261.